

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

SIGNIFIKASI BEKAS BARA BESAR TERENGGANU DALAM SENI WARISAN KRAF TEMBAGA

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

YAZID BIN PARLAN

**UNIVERSITI PENDIDIKAN SULTAN IDRIS
2019**

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

SIGNIFIKASI BEKAS BARA BESAR TERENGGANU DALAM SENI WARISAN KRAF TEMBAGA

YAZID BIN PARLAN

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

DISERTASI DIKEMUKAKAN BAGI MEMENUHI SYARAT UNTUK MEMPEROLEH IJAZAH SARJANA SASTERA (PENGAJIAN KRAF) (MOD PENYELIDIKAN)

**FAKULTI SENI, KOMPUTERAN DAN INDUSTRI KREATIF
UNIVERSITI PENDIDIKAN SULTAN IDRIS**

2019

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

Sila tanda (✓)

Kertas Projek

Sarjana Penyelidikan

Sarjana Penyelidikan dan Kerja Kursus

Doktor Falsafah

INSTITUT PENGAJIAN SISWAZAH PERAKUAN KEASLIAN PENULISAN

Perakuan ini telah dibuat pada.....

i. Perakuan Pelajar:

Saya, YAZID BIN PARLAN, no matrik: M20151000863 dari FAKULTI SENI, KOMPUTERAN DAN INDUSTRI KREATIF dengan ini mengaku bahawa disertasi yang bertajuk SIGNIFIKASI BEKAS BARA BESAR TERENGGANU DALAM SENI WARISAN KRAF TEMBAGA adalah hasil kerja saya sendiri. Saya tidak memplagiat dan apa-apa penggunaan mana-mana hasil kerja yang mengandungi hak cipta telah dilakukan secara urusan yang wajar dan bagi maksud yang dibenarkan dan apa-apa petikan, ekstrak, rujukan atau pengeluaran semula daripada atau kepada mana-mana hasil kerja yang mengandungi hak cipta telah dinyatakan dengan sejelasnya dan secukupnya.

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

Tandatangan Pelajar

ii. Perakuan Penyelia:

Saya, HAROZILA BINTI RAMLI (PhD) dengan ini mengesahkan bahawa hasil kerja pelajar yang bertajuk SIGNIFIKASI BEKAS BARA BESAR TERENGGANU DALAM SENI WARISAN KRAF TEMBAGA dihasilkan oleh pelajar seperti nama diatas. dan telah diserahkan kepada Institut Pengajian SiswaZah bagi memenuhi sebahagian/sepenuhnya syarat untuk memperolehi Ijazah SARJANA SASTERA.

Tarikh

Tandatangan Penyelia

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

INSTITUT PENGAJIAN SISWAZAH
BORANG PENGESAHAN PENYERAHAN DISERTASI
DECLARATION OF DISSERTATION

Tajuk/Title : SIGNIFIKASI BEKAS BARA BESAR
TERENGGANU DALAM SENI WARISAN
KRAF TEMBAGA

No Matrik/Matric No : M20151000863

Saya/I : YAZID BIN PARLAN

Mengaku membenarkan disertasi ini disimpan di Universiti Pendidikan Sultan Idris (Perpustakaan Tuanku Bainun) dengan syarat-syarat kegunaan seperti berikut: -

Acknowledged that University Pendidikan Sultan Idris (Tuanku Bainun Library) reserves the right as follows:-

1. Disertasi ini adalah hak milik UPSI.
The dissertation is the property of University Pendidikan Sultan Idris.
2. Perpustakaan Tuanku Bainun dibenarkan membuat Salinan untuk tujuan rujukan sahaja.
Tuanku Bainun Library has the right to make copies for the purpose of reference and research.
3. Perpustakaan dibenarkan membuat Salinan disertasi ini sebagai bahan pertukaran antara Institusi Pengajian Tinggi.
The library has the right to make copies of the dissertation for academic exchange.
4. Sila tandakan (✓) bagi pilihan kategori di bawah/*Please tick (✓) from the categories below:*

SULIT/CONFIDENTIAL

Mengandungi maklumat yang berdarjah keselamatan atau kepentingan Malaysia seperti yang termaktub dalam Akta Rahsia Resmi 1972/Contains confidential information under the Official Secret Act 1972.

TERHAD/RESTRICTED

Mengandungi maklumat terhad yang telah ditentukan oleh organisasi/ badan dimana penyelidikan ini dijalankan/ *Contains restricted information as specified by the organization where research was done.*

TIDAK TERHAD/OPEN ACCESS

Tandatangan Pelajar/*Signature*
Tarikh: _____

Tandatangan Penyelia/*Signature of Supervisor*
Nama & Cop Rasmi/*Name & Official Stamp*

Catatan: Jika Tesis ini SULIT @ TERHAD, sila lampirkan surat daripada pihak berkuasa/organisasi berkenaan dengan menyatakan sekali sebab dan tempoh laporan ini perlu dikelaskan sebagai SULIT dan TERHAD.

Notes: If the thesis is CONFIDENTIAL or RESTRICTED, please attach with the letter from the related authority/organization mentioning the period of confidentiality and reasons for the said confidentiality or restriction.

ABSTRAK

Kraftangan tembaga adalah warisan yang telah lama wujud dalam masyarakat Melayu, khususnya di negeri-negeri Pantai Timur Malaysia. Keunikan bekas bara terbesar ini menjadi satu daripada lambang kegemilangan pertukangan tembaga di negeri Terengganu. Penyelidikan ini bertujuan untuk mengkaji signifikasi Bekas Bara Besar Terengganu dalam seni warisan kraf tembaga melalui metodologi penerokaan dan analisis reka bentuk dan corak yang terdapat pada artifak berkenaan. Kaedah penyelidikan secara kualitatif dengan pendekatan sejarah digunakan dalam kajian ini. Analisis melibatkan 27 responden yang terdiri daripada empat orang sejarawan, sembilan pakar kraf dalam bidang tembaga, lapan penggiat dari agensi seni kreatif dan warisan serta enam budayawan tempatan. Dapatan kajian melalui pemerhatian, temu bual, dan analisis dokumen telah menunjukkan kewujudan artifak mempunyai kaitan dengan sejarah perkembangan Islam, perdagangan, dan kegemilangan kerajaan negeri Terengganu dalam pembuatan kraftangan pada ketika itu. Hasil dapatan menunjukkan artifak ini mempunyai beberapa signifikasi yang merangkumi bahan, teknologi, rupa bentuk, ragam hias yang tersurat, dan elemen dalaman, seperti sejarah kewujudan, falsafah kegunaan, corak serta motif yang tersirat pada Bekas Bara Besar Terengganu yang menggambarkan keterampilan, nilai pemikiran serta manifestasi tukang Melayu masa dahulu yang boleh dijadikan panduan merentas zaman melalui artifak yang ditinggalkan. Kesimpulannya Bekas Bara Besar Terengganu merupakan artifak seni warisan Melayu yang signifikan dari segi falsafah, kraftangan dan teknologi. Implikasi kajian menunjukkan sumbangan artifak warisan ini bukan hanya menjadi koleksi tetapi perlu diterjemahkan dan dikongsi intipatinya dengan segenap lapisan masyarakat melalui pelbagai media informasi terkini dalam usaha membina sebuah negara yang berdaya maju yang mempunyai jati diri bangsa yang tinggi.

THE SIGNIFICANCE OF BEKAS BARA BESAR TERENGGANU IN BRASS HANDICRAFT HERITAGE

ABSTRACT

Brassware is a legacy that has long existed in the community, especially in the East Coast states of Malaysia. The uniqueness of the largest incense burner is one of the most iconic emblems of brass industry in Terengganu. This study aimed to examine *Bekas Bara Besar Terengganu* as one of the arts of brass crafts through exploration methodology following on the analysis of designs and patterns found in the artifact. Qualitative research method using historical approach was used in this study. The analysis involved 27 respondents comprising four historians, nine craftsmen in the field of brasswares, eight activists from the creative and heritage arts agency and six local artists. The findings from observations, interviews, and document analysis have revealed that the existence of artifacts is related to the history of Islamic development, trade, and glory of the Terengganu state government in handicraft making. The findings showed that the artifact has several unique features that include materials, technologies, forms, textures, and interior elements, such as the history of existence, philosophy of use, patterns and motifs implied in the *Bekas Bara Besar Terengganu* depicting skills, values and thinking. In conclusion, Malay craftsmen manifestation that the past can serve as a guide through the ages across artefacts left behind. Implication of the study indicates that this heritage artifact is not just a collection but that it must be translated and shared with the rest of the community through the latest media to be worked out in line with the development of human capital based on technology, art, and personality in building a viable nation with high national identity.

KANDUNGAN

Muka Surat

PERAKUAN KEASLIAN PENULISAN	ii
PENGESAHAN PENYERAHAN DISERTASI	iii
PENGHARGAAN	iv
ABSTRAK	v
ABSTRACT	vi
KANDUNGAN	vii
SENARAI JADUAL	xii
SENARAI GAMBAR	xiii
SENARAI RAJAH	xxi
SENARAI ISTILAH	xxiii
SENARAI SINGKATAN	xxvii
SENARAI LAMPIRAN	xxviii
BAB 1 PENDAHULUAN	
1.1 Pengenalan	1
1.2 Latar Belakang Kajian	3
1.3 Permasalah Kajian	8
1.4 Objektif Kajian	9
1.5 Persoalan Kajian	9
1.6 Kaedah Kajian	10
1.7 Kepentingan Kajian	11
1.8 Batasan Kajian	12

1.8.1	Batasan Subjek	12
1.8.2	Batasan Responden	13
1.8.3	Batasan Masa	14
1.8.4	Batasan Lokasi	15

BAB 2 SOROTAN LITERATUR

2.1	Pengenalan	16
2.2	Latarbelakang Kajian Tentang Tembaga Di Malaysia	17
2.3	Perkembangan Seni Kraf Logam Di Malaysia	25
2.4	Perkembangan Seni Kraf Tembaga Di Terengganu	36
2.5	Peranan Kraf Tembaga Dalam Masyarakat Melayu	51
2.6	Teori dan Pendekatan Historikal Dalam Kajian	65

BAB 3 METODOLOGI KAJIAN

3.1	Pengenalan	67
3.2	Reka Bentuk Kajian	70
3.2.1	Kerangka Konsep	78
3.3	Pengumpulan Data	81
3.3.1	Prosedur Pemerhatian	81
3.3.2	Prosedur Temubual	82
3.3.3	Instrumen Kajian	83
3.4	Kaedah Analisis	84
3.4.1.	Penyaringan Data	85
3.4.2.	Pengkategorian Data	85
3.4.3	Penarikan Kesimpulan	86

BAB 4 DAPATAN DAN ANALISIS

4.1 Pengenalan	87
4.2 Perkembangan Industri Kraf Dalam Negara	88
4.3 Sejarah Penciptaan Bekas Bara Besar Terengganu	116
4.4 Sejarah Kewujudan dan Kegunaan Bekas Bara Besar Terengganu	138
4.4.1. Kewujudan dan Kegunaan 1940-1972 (Lokasi: Masjid Abidin)	139
4.4.2 Kewujudan dan Kegunaan 1972-1979 (Lokasi: Masjid Abidin)	144
4.4.3 Kewujudan dan Kegunaan 1979-2015 (Lokasi: Lembaga Muzium Negeri Terengganu)	146
4.4.4. Sejarah dan Kaedah Penggunaan Bekas Bara Besar Terengganu	148
4.4.4.1 Kaedah Penggunaan: Bahagian Tudung	150
4.4.4.2 Kaedah Penggunaan: Bahagian Bekas Bara	152
4.4.4.3 Kaedah Penggunaan: Bahagian Badan	154
4.4.4.4 Kaedah Penggunaan: Bahagian Dulang (Tapak)	155
4.5 Analisis Rupa Bentuk Bekas Bara Besar Terengganu	158
4.5.1 Ciri-Ciri Reka Bentuk	158
4.5.2 Bentuk-Bentuk Asas	161
4.5.2.1 Bahagian Penutup (A)	162
4.5.2.2 Bahagian Bekas Bara (B)	164
4.5.2.3 Bahagian Badan (C)	166
4.5.2.4 Bahagian Tapak (D)	168

4.5.3	Falsafah Alam, Ilmu, Kemanusiaan dan Maknanya Dalam Aspek Rupa Bentuk Bekas Bara Besar Terengganu	170
-------	---	-----

4.6	Analisis Ragam Hias Bekas Bara Besar Terengganu	173
-----	---	-----

4.6.1	Ciri-Ciri Motif, Bentuk, Corak dan Komponen Pada Ragam Hias	174
-------	---	-----

4.6.1.1	Komponen Pemegang Bahagian Penutup	175
---------	------------------------------------	-----

4.6.1.2	Komponen Hiasan Tangkai Tepi Bahagian Bekas Bara	178
---------	--	-----

4.6.1.3	Komponen Hiasan Tepi Atas Bahagian Bekas Bara	180
---------	---	-----

4.6.1.4	Komponen Hiasan Tepi Atas Bahagian Badan	182
---------	--	-----

4.6.1.5	Komponen Hiasan Tepi Bawah Bahagian Badan (A)	184
---------	---	-----

4.6.1.6	Komponen Hiasan Tepi Bawah Bahagian Badan (B)	187
---------	---	-----

4.6.1.7	Komponen Hiasan Kaki Pada Bahagian Badan	190
---------	--	-----

4.6.1.8	Komponen Hiasan Tongkat Pada Bahagian Bawah Badan	192
---------	---	-----

4.6.1.9	Komponen Dulang Sebagai Tapak Bekas Bara	194
---------	--	-----

4.6.2	Falsafah Alam, Ilmu, Kehidupan dan Maknanya Dalam Aspek Ragam Hias Bekas Bara Besar Terengganu	197
-------	--	-----

4.7	Analisis Bahan dan Proses Pembuatan Bekas Bara Besar Terengganu	212
-----	---	-----

4.7.1	Jenis dan Kaedah Penyediaan Bahan	214
-------	-----------------------------------	-----

4.7.2	Teknologi dan Proses Pembuatan Bekas Bara Besar Terengganu	217
-------	--	-----

4.7.3	Aspek Falsafah dan Nilai Etika Dalam Proses Pembuatan	225
-------	---	-----

BAB 5 KESIMPULAN DAN CADANGAN

5.1	Kesimpulan	227
5.1.1.	Dari Aspek Pengkajian Sejarah Penciptaan	228
5.1.2.	Hubungkait Rekabentuk dan Kepenggunaan	229
5.1.3.	Bekas Bara Besar Terengganu Lambang Jati Diri Bangsa Terengganu	229
5.1.4.	Rupa Bentuk Bekas Bara Menterjemahkan Nilai Tamadun Bangsa	230
5.1.5.	Faktor Yang Mempengaruhi Dalam Penciptaan	230
5.1.6.	Pengaruh Alam dan Persekutaran Dalam Pembuatan Bekas Bara	231
5.1.7.	Hubungkait Falsafah dan Petua Dalam Pembuatan Bekas Bara	232
5.2	Cadangan	233
5.2.1.	Saranan Kepada Usahawan Kraf Tembaga dan Penggiat Seni Tanah Air	233
5.2.2.	Saranan Kepada Agensi Yang Bertanggungjawab Dalam Pemuliharan dan Pemeliharaan Seni	234
5.2.3.	Saranan Kepada Agensi Pendidikan dan Pembangunan Modal Insan	234
5.2.4.	Saranan Kepada Agensi Yang Berkaitan Dengan Pembangunan Usahawan Kraf	235
5.2.5.	Saranan Kepada Pihak Kerajaan Negeri Terengganu Khususnya dan Malaysia Umumnya	237
5.2.6.	Perancangan Jangka Pendek Bagi Memastikan Kelestarian Warisan Kraf di Dalam Negara	240
	RUJUKAN	242

SENARAI JADUAL

No. Jadual		Muka Surat
2.3	Ahli Falsafah Dan Pendapat Tentang Sejarah (Sumber https://www.romadecade.org/pengertian-sejarah-menurut-para-ahli/ , capaian 26/09/2019)	66
3.1	Jadual Instrument Kajian (Sumber pengkaji, 2017)	84
4.1	Kegunaan dan Penggunaan Bahagian dan Komponen Utama Pada Bekas Bara Besar Terengganu (Sumber di lapangan, 2016)	149
4.2	Carta Aturan Kerja Proses Pembuatan Bekas Bara Besar Terengganu dilihat dari aspek penglibatan dan hubung kait penyelidikan dengan kerangka konsep. teori dan prinsip yang digunakan. (Sumber pengkaji, 2017)	223

SENARAI GAMBAR

No. Gambar	Muka Surat
2.1	Gendang Dong Son yang ditemui di Batu Burok dan Jerteh Terengganu membuktikan penghijrahan kaum Cina merentasi beberapa lokasi dengan mengwujudkan budaya pertukangan logam diserata Asia (Sumber: Muzium Negeri Terengganu, 2016) 27
2.2	Permukaan gendang yang sarat dengan corak motif berbentuk lingkaran sepunca pada permukaan yang dihasilkan dari bahan tembaga dengan teknik tekan timbul menggunakan pahat dan alat khas. (Sumber: Muzium Negeri Terengganu, 2016) 28
2.3	Alat melebur logam ‘kui’ atau <i>crucible</i> yang dijumpai di tapak Kerajaan Tua di Jeti Sg. Batu, Kedah membuktikan kegiatan pertukangan berdasarkan logam telah wujud di Tanah Melayu.(Sumber Jejak Langkasuka, 2016) 30
2.4	Norhaiza Nordin seorang penggiat seni dalam ukiran kayu yang turut sama dalam ekspedisi ‘Jejak Langkasuka’ bersama pakar sejarah dan penyelidik bagi mengesahkan serta mencari bukti kewujudan kerajaan silam langkasuka (Sumber di lapangan bertarikh 30.10. 2016) 30
2.5	Empat permukaan Batu Bersurat menyatakan tentang beberapa arahan dan peraturan dari pemerintah berlandaskan syariat dan undang-undang Islam membuktikan penjelajahan pedagang dan para mubaligh mempunyai kaitan dalam menyebarkan fahaman keseluruh pelusuk dunia di samping meluaskan penguasaan dan mencari sumber baru (Sumber Muzium Negeri Terengganu, 2016) 32
2.6	Kuala Terengganu merupakan salah satu pelabuhan perdagangan yang selamat dan strategik dari segi kedudukan di perairan Laut Cina selatan dan menjadi persinggahan pedagang dari Timur dan Barat.(Sumber https://www.vigourmarine.com.my/353-2/) 37
2.7	Keadaan di Pelabuhan Kuala Terengganu berhampiran Pasar Kedai Payang. Diplomasi pemerintah telah merancakkan pembangunan Negeri Terengganu di abad ke 19. (Sumber Muzium Maritim Terengganu, 2016) 38
2.8	Mohd Yusof Abdulah Pengarah Muzium Negeri Terengganu telah berkhidmat sejak penubuhan Muzium Terengganu pada 1979 hingga Mei 2017. (Sumber di lapangan bertarikh 13.12.2015) 41

2.9	Permandangan dari udara kawasan perlampungan Kampung Ladang dan Kampung Tanjung di Kuala Terengganu sebelum projek permodenan Bandar Kuala Terengganu dilaksanakan (Sumber ehsan Tolahah Muda, 2007)	43
2.10	Pasar Kedai Payang 1930-an (Sumber laman sesawang http://trg3m-foto-sejarah-lama.blogspot.com/2011/01/suasana-pasar-besar-kedai-payang-pada.html)	44
2.11	Pasar Kedai Payang 1970-an (Sumber laman sesawang http://trg3m-foto-sejarah-lama.blogspot.com/2011/01/suasana-pasar-besar-kedai-payang-pada.html)	44
2.12	Pasar Kedai Payang sekitar 2005 (Sumber laman sesawang http://trg3m-foto-sejarah-lama.blogspot.com/2011/01/suasana-pasar-besar-kedai-payang-pada.html)	45
2.13	Bazar Warisan sekitar 2017. (Sumber di lapangan, 2017)	45
2.14	Permandangan dari udara kelihatan kedudukan Perkampungan Cina, Pasar Kedai Payang, Bukit Puteri, Istana Maziah dan Jeti Pelabuhan Syah Bandar di Kuala Sungai Terengganu yang menjadi nadi pembangunan dan kemajuan Negeri Terengganu dalam upaya kemahiran tangan dan perdagangan. (sumber https://bulletinonline.net/v7/index.php/nasib-peniaga-pasar-payang-semakin-tidak-menentu/.capaian 25/9/2019)	46
2.15	Istana Maziah didirikan oleh Sultan Omar pada 1897 di kaki Bukit Puteri bagi menggantikan Istana Hijau yang dikatakan hangus dalam kebakaran besar Kuala Terengganu. Istana ini masih digunakan bagi melangsungkan pelbagai majlis kebesaran negeri dan istana seperti istiadat pertabalan dan kemahkotaan Sultan Terengganu, berkhatan, bertindik, perkahwinan dan sambutan tetamu utama negeri. (sumber laman sesawang https://mypt3.com/bangunan-bersejarah-terengganu)	49
2.16	Kewujudan Kampung Cina dengan bangunan bercirikan seni hiasan Baroque membuktikan hubungan sosio-historikal telah terjalin begitu lama di antara Terengganu dengan masyarakat antarabangsa. (Sumber di lapangan, 2017)	51
4.1	Yang Berbahagia Encik Ibrahim Ismail, Ketua Pengarah Kraftangan Malaysia (Sumber di lapangan, 2017)	88
4.2	Yang Berbahagia Dato' Zubair Md Zain, Pengarah Kanan Bahagian Penyelidikan & Pembangunan, Kraftangan Malaysia (Sumber di lapangan, 2017)	89

4.3	Puan Ainu Syam Ramli, Pengarah Pembangunan Usahawan, Kraftangan Malaysia (Sumber di lapangan, 2017)	91
4.4	Encik Sahaimi Manaf, Pengarah Kanan Bahagian Pembangunan Industri, Kraftangan Malaysia (Sumber di lapangan, 2017)	95
4.5	Encik Zainal Abidin Che Pa, Pengarah Kanan Institut Kraf Negara, Kraftangan Malaysia (Sumber di lapangan, 2017)	94
4.6	Datin Ruslah Khalid, Pengarah Seksyen Pemeliharaan & Pemuliharaan Kraf, Kraftangan Malaysia (Sumber di lapangan, 2017)	96
4.7	Dato' Abdullah Hj Abd Rahman Mantan Ketua Pengarah Kraftangan Malaysia (2007-2009) (Sumber Kraftangan Malaysia, 2015)	104
4.8	Acuan <i>Silica Shell-Process</i> digunakan bagi menggantikan acuan tanah dan sekam padi bagi menghasilkan acuan cengkerang. (Sumber koleksi pengkaji, 2006)	106
4.9	Acuan komponen replika Bekas Bara Besar Terengganu pada bahagian penutup yang telah disalut dengan 3 lapisan <i>silica</i> dan <i>binder</i> lalu dibiarkan kering menggunakan kipas kira-kira 8 jam berbanding 2-3 hari acuan tanah yang dihasilkan menggunakan kaedah tradisional. (Sumber koleksi pengkaji, 2006)	107
4.10	Komponen replika Bekas Bara Besar Terengganu pada bahagian ragam hias dibentuk melalui paten kayu jelutung lalu di tuang cairan <i>plaster of paris</i> bagi membentuk acuan sebelum cairan lilin dituang kedalamnya bagi menghasilkan model lilin. (Sumber koleksi pengkaji, 2006)	107
4.11	Komponen replika Bekas Bara Besar Terengganu yang telah dihasilkan menggunakan penuangan tembaga yang dilebur menggunakan dapur melebur moden melalui projek inovasi yang dijalankan oleh Kraftangan Malaysia cawangan Terengganu pada 2006. (Sumber koleksi pengkaji, 2006)	108
4.12	Komponen replika Bekas Bara Besar Terengganu pada bahagian tapak atau dulang yang telah hasilkan sebelum proses pemotongan ‘tar’ iaitu tembaga lebihan yang dibentuk. (Sumber koleksi pengkaji, 2006)	108
4.13	Himpunan beberapa komponen replika Bekas Bara Besar Terengganu yang telah dihasilkan sebelum proses kemasan dan cantuman dilakukan. (Sumber koleksi pengkaji, 2006)	109

4.14	Projek Pembangunan Kemahiran Warisan kerjasama Kraftangan Malaysia, Wanisma Kraf dan Yayasan Diraja Sultan Mizan melahirkan tukang baru dalam kerja pembuatan tembaga di Kuala Terengganu. (Sumber di lapangan 2015)	110
4.15	Pengarah Kraftangan Cawangan Terengganu (2016) menjelaskan isu dan langkah-langkah yang telah dilakukan oleh Kraftangan Terengganu bagi mengekalkan perusahaan tembaga di Kampung Ladang dan Kampung Tanjung dan sekitarnya. (Sumber ehsan Hafeez Firdaus di lapangan bertarikh 13 Disember 2015)	112
4.16	Wan Mahadi bin Wan Ismail pengkarya tembaga penerus legasi Wanisma Kraf di Kg. Ladang, Kuala Terengganu (Sumber laman sesawang http://cwanisma.blogspot.com/)	113
4.17	Encik Daud Mohammad, responden utama yang menyerahkan beberapa maklumat bertulis berkaitan sejarah penciptaan Bekas Bara Besar Terengganu kepada pengkaji pada awal pertemuan sekitar 2006 di Kampung Tanjung Kuala Terengganu (Sumber di lapangan bertarikh 2015)	118
4.18	Mohd Amin Nik merupakan abang kepada Mohamad Nik iaitu bapa saudara kepada encik Daud Mohammad (Sumber ehsan Daud Mohammad 2015)	118
4.19	Baginda Sultan Sulaiman Badrul Alam Shah Sultan Terengganu ke X111. Bekas Bara Besar Terengganu telah dihadiahkan kepada baginda pada tahun 1940 (Sumber laman sesawang http://ganupedia.com/2016/01/sultan-sulaiman-badrul-alam-shah/tarikh 22.9.2019)	124
4.20	Pengkaji berada di hadapan kediaman Muda bin Omar. (Sumber di lapangan bertarikh 12.11.2016)	128
4.21	Lokasi dimana pembentukan acuan Bekas Bara Besar Terengganu dan proses tuangan dilakukan berhampiran kediaman Muda bin Omar pada tahun 1940 (Sumber di lapangan bertarikh 12.11.2016)	128
4.22	Daud Mohammad menunjukkan bekas tapak rumah Che Mat Omar di Kampung Ladang Titian dimana pembangunan Bandar Kuala Terengganu sedang rancak dilaksanakan (Sumber di lapangan bertarikh 12.11.2016)	129
4.23	Zakaria Ismail atau di panggil ‘Pok Ya’ pembuat blok batik daripada tembaga di Kampung Tanjung, Kuala Terengganu. (Sumber di lapangan bertarikh 30.6.2016)	130

4.24	Mohd Ariffin Muda, Pendaftar Muzium Negeri Terengganu mula berkhidmat dari tahun 1974 hingga Februari 2017. (sumber di lapangan bertarikh 13.12.2015)	132
4.25	Surau Tok Ki Rosdi terletak di Kg. Alur Tuman, Marang, Kuala Terengganu. Surau yang dulunya bangunan kayu kecil kini telah dinaik taraf kepada bangunan konkrit dengan rekabentuk moden dimana aktiviti pengajian sufi amalan Tok Ki Rosdi masih kekal di teruskan oleh anak-anak murid beliau sehingga kini (Sumber di lapangan bertarikh 13.12.2016)	136
4.26	Masjid Abidin atau dipanggil Masjid Putih merupakan penempatan Bekas Bara Besar Terengganu dari tahun 1940 hingga 1979. Ruang solat utama yang menempatkan sebuah mimbar dimana Bekas Bara Besar Terengganu dikatakan diletakkan di sebelah kanan mimbar pada penjuru kanan ruang. Mimbar kayu di ruang solat utama yang digunakan untuk membaca khutbah dalam solat-solat tertentu (Sumber di lapangan bertarikh 3.1.2017)	140
4.27	Akhori Razali merupakan Pegawai Ehwal Agama Negeri Terengganu yang juga Imam Masjid Abidin (Sumber di lapangan bertarikh 3.1.2017)	141
4.28	Bekas perasapan tembaga dipercayai dihasilkan darit negara sebelah Timur Tengah berdasarkan ciri-ciri bentuk corak dan ragam hias yang ditonjolkan secara tampak (Sumber di lapangan bertarikh 3.1.2017)	143
4.29	Kompleks Muzium Negeri Terengganu merupakan lokasi terkini penempatan Bekas Bara Besar Terengganu sejak dari tahun 1979. Kapal Besar yang terletak di kawasan Muzium Maritim pernah digunakan dalam urusniaga bahan mentah pembuatan batik dan tembaga (Sumber di lapangan bertarikh 13.12.2015)	146
4.30	Komponen pada Bahagian Tudung Bekas Bara Besar Terengganu (Sumber di lapangan bertarikh 13.12.2015)	150
4.31	Komponen pada bahagian bekas pembakaran bara (Sumber di lapangan, 2015)	152
4.32	Bahan Setangi dan Inggu adalah antara wangian yang digunakan oleh masyarakat Islam dikalangan orang Melayu dalam bekas perasapan selain kemenyan (Sumber ehsan Daud Mohamad bertarikh 11.12.2015)	153
4.33	Bahagian Badan Bekas Bara Besar Terengganu.merupakan komponen sokongan yang amat penting bagi melengkapai penggunaan bekas perasapan ini. (Sumber di lapangan, 2015)	154

4.34	Bahagian Dulang atau Tapak. Maklumat penting berupa catatan yang menjelaskan nama pembuat, tahun dan tujuan penganugerahan terpahat pada permukaan komponen ini (Sumber di lapangan, 2015)	155
4.35	Bekas Bara Besar Terengganu Besar Terengganu (sumber ehsan Muzium Negeri Terengganu, 2015)	160
4.36	Borobudur, Jawa, Indonesia. (Sumber laman sesawang https://www.google.com/search?q=borobudur+wikipedia)	162
4.37	Setiap tingkat pada permukaan rata atas penutup dihiasi dengan tebukan lubang-lubang kecil bagi mengeluarkan aroma, (Sumber di lapangan, 2015)	163
4.38	Konsep bekas makanan bertingkat tembaga diaplikasikan dalam penjelmaan bentuk ruang bekas pembakaran bara dan bahan wangian. (sumber laman sesawang http://domiee88.blogspot.com/2015/07/mangkuk-tingkat-tebaga.html)	165
4.39	Ruang membakar bara merupakan bahagian utama yang berfungsi sebagai penghasil aroma (Sumber di lapangan, 2015)	166
4.40	Badan objek paling banyak disaluti ragam hias dalam penciptaannya. (Sumber di lapangan, 2015)	167
4.41	Dulang yang lengkap sebagai tapak Bekas Bara Besar Terengganu. (Sumber di lapangan, 2015)	169
4.42	Pemegang penutup Bekas Bara Besar Terengganu. (Sumber di lapangan, 2015)	175
4.43	Buah Gutung yang menjadi motif utama komponen pemegang. (sumber http://decorativeelement.blogspot.com/2010/05/induksi-persi-uitm.html)	177
4.44	Contoh motif buah Gutung yang diterapkan pada binaan bumbung sebuah masjid lama. (sumber laman sesawang https://jejakmihrabmimbar.wordpress.com/2010/07/08/kayu-button-identiti-senibina-terengganu/)	177
4.45	Komponen Tangkai juga sebagai hiasan pada bahagian tepi bekas bara. (Sumber di lapangan, 2015)	178
4.46	Motif Sulur tumbuhan menjalar (Sumber laman sesawang https://www.google.com/search?q=sulur+daun+labu&tbm=isch&source=univ&sa=X&ved=2ahUKEwjhuN-)	179

91OTkAhU0huYKHSNYAUoQ4216BAgIECM&biw=1266&bih=544&dpr=1.5#imgrc=L8zPqdPhEoUgAM)

4.47	Komponen hiasan flora pada bahagian atas sekeliling bibir bekas bara. (Sumber di lapangan, 2015)	180
4.48	Motif Manggis. (Sumber laman sesawang https://www.google.com/search?q=buah+manggis&source=lnms&tbo=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjKle7n1uTkAhWYF3IKHez9CC0Q_AUIEigB&biw=1266&bih=544)	181
4.49	Komponen hiasan lebah bergantung pada bahagian atas sekeliling bibir badan. (Sumber di lapangan, 2015)	182
4.50	Motif Lebah Bergantung (sumber https://solusisehatonline.wordpress.com/2015/05/04/mengapa-rasa-madu-tidak-selalu-sama/)	183
4.51	Contoh penggunaan motif lebah bergantung pada karya kraftangan orang Melayu. (sumberlamanhttp://muhammadqawi.blogspot.com/2016/08/privileges-and-unique-architecture-of.html)	183
4.52	Hiasan Tasbih yang Bersendi (kinetik). (Sumber di lapangan, 2015)	184
4.53	Pandangan sisi hiasan bermotif ritual wirid dalam Islam. (Sumber di lapangan, 2015)	185
4.54	Kedudukan tangan dan tasbih semasa ritual wirid dilakukan menjadi inspirasi. (Sumber laman sesawang http://alikhlas-mt.blogspot.com/2014/01/hukum-bertasbih-dengan-jari-tangan.html)	186
4.55	Motif ritual wirid. (Sumber laman sesawang https://abiummi.com/dahsyatnya-istighfar-pengabul-doa/bertasbih/)	186
4.56	Pandangan depan hiasan bermotif daun asam Jawa disusun menegak. (Sumber di lapangan, 2015)	187
4.57	Pandangan depan hiasan bermotif daun asam Jawa dalam susunan melintang. (Sumber di lapangan, 2015)	187
4.58	Motif Daun Asam Jawa. (Sumber ehsan Hafeez Firdaus, 2016)	189
4.59	Motif pakis menjadi bahagian utama pada kaki Bekas Bara Besar Terengganu. (Sumber di lapangan, 2015)	190

4.60	Motif Pucuk Pakis atau Midin. (sumber laman sesawang https://www.bukalapak.com/p/food/bahan-mentah/7gypz5-jual-daun-pakis-pucuk-pakis-hijau-segar)	191
4.61	Gelugor sebagai bentuk tunggal yang dijadikan tunjang tiang seri objek. (Sumber di lapangan, 2015)	192
4.62	Unsur Flora Motif Buah Gelugur. (sumber laman sesawang https://www.hasrulhassan.com/2018/08/dari-asam-gelugor-menjadi-asam-keping.html)	193
4.63	Contoh motif Buah gelugur pada objek tembaga lain. (Sumber di lapangan, 2016)	193
4.64	Dulang atau baki besar dijadikan tapak objek (Sumber di lapangan, 2015)	194
4.65	Antara bahan mentah tempatan yang digunakan dalam proses pembentukan acuan tanah di bengkel Wanisma Kraf Kampung Ladang, Kuala Terengganu (Sumber ehsan Hafeez Firdaus, bertarikh 3.1.2017)	215
4.66	Wan Mustafa Wan Su seorang pengukir kayu di Kg Raja Besut, Terengganu yang gigih memperjuangkan kelestarian motif tradisi pada ukirannya. (Sumber di lapangan bertarikh 30.10.2016)	217
4.67	Pengkaji bersama Adi Guru Ukiran Halus Norhaiza Nordin di hadapan artifek pintu kayu Bakawali House of Art, Kg Raja Besut, Terengganu dengan ukiran Langkasuka (Sumber ehsan Hafeez Firdaus di lapangan, 2016)	218
4.68	Antara alatan dan kelengkapan yang digunakan dalam proses pembuatan Bekas Bara Besar Terengganu. (Sumber di lapangan, 2015)	221
4.69	Proses pembuatan acuan tanah menggunakan kaedah ‘acuan bentuk’ oleh Allahyarhan Wan Abdullah Muda (1931-2004) bagi menghasilkan barang yang berskala besar. (Sumber laman sesawang https://www.kraftangan.gov.my/maklumat-kraf/tokoh-kraf/adiguru)	222

SENARAI RAJAH

No. Rajah	Muka Surat
2.1 Perkembangan Rekabentuk Kraftangan Melayu Tradisi. (Sumber di adaptasi daripada Siti Zainon Ismail, 1986)	25
2.2 Tempoh Dan Edaran Masa Kesenian Melayu.(Sumber di adaptasi daripada Nor Azlin Hamidon, 2002)	26
2.3 Kedudukan strategik pelabuhan Kuala Terengganu di perairan Laut Cina selatan menjadi faktor perkembangan dan kemajuan aktiviti perdagangan dan penghasilan ketukangan tangan. (Sumber laman sesawang www.rawangpost.com/2015/03/kisah-4-kuasa-besar-asia-berperang.html)	51
3.1 Kerangka Konsep Seni Rupa Melayu (Sumber di adaptasi daripada Syed Ahmad Jamal, Rupa dan Jiwa, 1992)	71
3.2 Teori Kebudayaan, (Sumber diadaptasi daripada Clifford Geertz, Tafsiran Budaya, 2008)	74
3.3 Prinsip Manifesto Seni Rupa Melayu (Sumber di adaptasi daripada Nor Azlin Hamidon, Kesenian Melayu 2004)	78
3.4 <i>Vent-Diagram</i> Kerangka Konsep Menunjukkan Hubung Kait Konsep, Teori dan Prinsip Dalam Pemprosesan Data dan Analisis Kajian. (Sumber pengkaji, 2017)	79
4.1 Carta yang menunjukkan penurunan bilangan pengusaha tembaga di KualaTerengganu dari 1980-2016 (Sumber Kraftangan Cawangan Terengganu 2016)	112
4.2 Peta menunjukkan kedudukan lokasi kerja-kerja pembuatan Bekas Bara Besar Terengganu di Kampung Ladang dan kedudukan Pasar kedai Payang, Kampung Cina, Istana Maziah serta Masjid Abidin di dalam Bandar Kuala Terengganu. (Sumber https://alamakademik.wordpress.com/2009/04/07/peta-laluan-trafik-kuala-terengganu/.capaian 26/09/2019)	130
4.3 Bahagian yang menjadi keutamaan penggunaan Bekas Bara Besar Terengganu ialah pada bahagian tudung dan bekas baranya, namun bahagian utama lain mempunyai peranan tersembunyi dari aspek jiwa dan nilai seninya (Sumber di lapangan, 2016)	151
4.4 Pandangan Sisi Bekas Bara (Sumber di lapangan, 2016)	159

4.5	Pandangan sisi rupa dan bentuk yang terdapat pada 4 bahagian asas Bekas Bara Besar Terengganu (Sumber di lapangan, 2016)	161
4.6	Pandangan penutup dari sisi dan ukuran (Sumber di lapangan , 2016)	163
4.7	Pandangan sisi bekas bara dan ukuran (Sumber di lapangan, 2016)	165
4.8	Pandangan Badan dari sisi dan ukuran (Sumber di lapangan, 2016)	167
4.9	Pandangan sisi dulang (Sumber di lapangan, 2016)	168
4.10	Lakaran pandangan sisi dan ukuran komponen pemegang (Sumber di lapangan, 2016)	176
4.11	Lakaran pandangan sisi dan ukuran tangkai (Sumber di lapangan 2016)	178
4.12	Contoh lakaran motif sulur pada ukiran kayu (Sumber di lapangan, 2016)	179
4.13	Lakaran pandangan sisi dan ukuran pola hiasan (Sumber di lapangan, 2016)	180
4.14	Lakaran pandangan hadapan dan ukuran hiasan (Sumber di lapangan, 2016)	182
4.15	Lakaran pandangan hadapan dan ukuran hiasan tasbih (Sumber di lapangan, 2016)	184
4.16	Pandangan atas dan ukuran motif (Sumber di lapangan 2016)	189
4.17	Pandangan tepi dan ukuran motif (Sumber di lapangan, 2016)	191
4.18	Pandangan tepi dan ukuran pola tunggal (Sumber di lapangan, 2016)	192
4.19	Bentuk tulisan khat sebenar jenis ‘Thuluth Adi’ yang terdapat pada permukaan dulang Bekas Bara Besar Terengganu (Sumber ehsan Fadil Othman bertarikh 6.3.2018)	195
4.20	Bentuk tulisan rumi dalam ejaan Inggeris dan Melayu pada permukaan Bekas Bara Besar Terengganu (sumber lapangan Muzium Terengganu bertarikh 13.12.2015)	196

SENARAI ISTILAH

<i>Lost Wax</i>	Kaedah penghapusan lilin yang digunakan dalam teknik tuangan barang tembaga di Kuala Terengganu yang sejak awal perkembangan perusahaan tembaga di Tanah Melayu
<i>Casting</i>	Teknik tuangan logam cair ke dalam acuan
Kui	Alat yang diperbuat daripada bahan ‘silica’digunakan untuk mengisi logam bagi tujuan proses melebur
Keresal	Adunan tanah liat yang di proses bagi digunakan dalam kerja membentuk lapisan-lapisan di atas model lilin untuk menghasilkan acuan tanah sebelum proses penghapusan lilin dilakukan dalam kerja tuangan tembaga
<i>Folk</i>	Budaya asli tempatan sesebuah komuniti
<i>Court Crafts</i>	Kraftangan tradisi sesuatu kaum
Pengukir	Tukang yang menghasilkan corak di atas sesuatu media atau bahan samada hamparan batu, tanah, logam atau kayu dengan menggunakan alat pengguris berbagai saiz, bentuk dan jenis bersesuaian bahan ukiran yang digunakan
Pembatik	Tukang yang menghasilkan corak di atas bahan tekstil berbagai jenis dengan menggunakan alatan khusus bagi menepati teknik dan corak yang hendak dihasilkan
<i>Nitce</i>	Keunikan, kehebatan dan mempunyai ciri yang lain dari kebiasaan
<i>Binder</i>	Sejenis bahan cecair yang digunakan sebagai pengukuh atau pengikat adunan bancuhan bahan yang digunakan dalam pembentukan acuan silica di dalam teknik <i>Investment-Casting</i>
<i>Investment-Powder</i>	Sejenis bahan berwarna putih seperti tepung yang dijadikan sebagai bahan asas dalam membuat acuan <i>investment</i> bagi menyalut model lilin sebelum proses penghapusan lilin
<i>Silica Sand</i>	Pasir yang telah di proses dan digunakan dalam membentuk acuan <i>silica</i> . Proses ini berlaku di dalam

pembuatan produk tembaga menggunakan kaedah *Sand-Casting* dan *Lost-Wax Casting*

Faundri

Tempat atau ruang melakukan proses melebur tembaga dan melakukan tuangan logam cair ke dalam acuan

Model lilin

Bentuk yang dihasilkan dari lilin cair yang disuntik ke dalam acuan getah atau acuan *Plaster of Paris*

Shell-Process

Kerja-kerja pembuatan acuan yang dinamakan ‘Cengkerang’ menggunakan salutan ‘*Silica sand*’

Sand - Casting

Tuangan pasir ialah satu kaedah pembuatan barang tembaga yang tidak menggunakan bahan lilin dalam menghasilkan model untuk membentuk acuan

Bersunat

Adat membuang sedikit kulit pada hujung alat kelamin yang diamalkan oleh penganut Islam ketika mencapai akil baligh dalam lingkungan umur 12 tahun ke bawah bagi remaja lelaki dan selepas lahir bagi bayi perempuan

Tok Mudin

Seorang lelaki dewasa yang mempunyai peranan melakukan upacara bersunat bagi remaja lelaki

Bakhoor

Jenisan kemenyan yang terdiri dari pelbagai herba

Celapa

Bekas menyimpan barang kecil seperti barang kemas, wang dan alatan menjahit juga sirih pinang dikalangan masyarakat Melayu Brunei

Toujia

Merupakan dialek kaum Hokkien yang membawa maksud ‘tauke’ atau ‘tuan’ iaitu gelaran bagi seseorang yang berharta dan berkedudukan dalam masyarakat kaum Cina

Acuan-bentuk

Proses pembuatan acuan tanah yang dibentuk menggunakan alatan tangan bagi menghasilkan barang tembaga bersaiz besar yang juga digunakan dalam proses menghasilkan Bekas Bara Besar Terengganu

Soho

Loghat atau dialek Terengganu yang menggambarkan sesuatu keadaan yang hebat lagi ternama

Gah

Bahasa pertuturan Terengganu yang menggambarkan sifat yang kukuh, teguh dan hebat

Pesta Main Pantai

Satu acara berkait adat resam Melayu Terengganu zaman lampau yang mana penduduk mengadakan pesta di kawasan pantai selepas musim menuai padi sebagai meraikan kejayaan mereka bercucuk tanam. Pesta yang mengambil masa kira kira tujuh hari itu akan melibatkan para penduduk tempatan dan yang berdekatan. Mereka datang dengan membawa peralatan memasak serta bahan makanan dan peliharaan bagi memasak dan makan bersama-sama dengan bertujuan mengeratkan silaturahim di kalangan masyarakat setempat. Di situ mereka akan mengadakan persempahan kebudayaan dan persajian makanan tradisi kebanyakannya berasaskan beras. Mereka akan mendirikan pondok di sepanjang pantai di beberapa lokasi seperti di Pantai Batu Burok, Mengabang Telipot, Padang Kemunting dan Pengkalan Atap sepanjang pesta berlangsung

Manifestasi

Ide, konsep, ataupun pemikiran untuk mengwujudkan atau menyampaikan sesuatu secara menyeluruh

Ekstrinsik

Nilai luaran sesuatu yang memerlukan nilai-nilai lain untuk mencapai atau menjelaskan sesuatu matlamat yang hendak diperolehi. Ianya berbentuk fizikal pada objek dan berbentuk perbuatan pada perilaku

Instrinsik

Nilai dalaman yang penting pada sesuatu yang tidak bergantung kepada nilai lain untuk mencapainya. Ianya berbentuk kejiwaan seperti perasaan, kasih sayang, keinsafan, semangat dan sebagainya

Bakul Sia

Sejenis barang berbentuk bekas diperbuat daripada buluh yang digunakan oleh kaum Baba Nyonya bagi mengisi makanan kering seperti kuih muih yang berbungkus

Nikel

Nikel adalah unsur kimia dengan simbol *Ni* dan nombor atomnya 28. Ia adalah logam berkilauan berwarna putih dengan sedikit warna emas. *Nikel* tergolong dalam logam peralihan dan keras dan mulur. Digunakan sebagai bahan campuran dalam komposisi logam tembaga dalam proses melebur untuk dijadikan barang melalui proses tuangan

Zink

Zink adalah unsur kimia dengan simbol *Zn* dan nombor atomnya 30. Tembaga kuning/brass adalah terbentuk hasil gabungan tembaga merah/*copper* dan *zink*

SENARAI SINGKATAN

DIKN	Dasar Industri Kreatif Negara
HKK	Hari Kraf Kebangsaan
IKN	Institut Kraf Negara
IKM	Industri Kecil dan Menengah
INTAN	Institut Tadbiran Awan Negara
KLCC	Kuala Lumpur City Centre
LTKT	Latihan Kemahiran Tenaga Kerja
MOTAC	Kementerian Pelancungan, Seni dan Budaya Malaysia
MAHA	Malaysia Agriculture, Horticulture & Agrotourism Show
MARA	Majlis Amanah Rakyat
NGO	Non-Government Organization
PKPT	Pusat kemahiran dan Pertukangan Tangan
PKKM	Perbadanan Kemajuan Kraftangan Malaysia
RIDA	Rural & Industrial Development Authority
R&D	Research and Developement
SDSI	Satu Daerah Satu Industri
SPM	Sijil Pelajaran Malaysia
STEAM	Science, Technology, Economy, Arts and Mathematic
SIRIM	Standard and Industrial Research Institute of Malaysia
TTB	Transformasi Terengganu Baru
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UKM	Universiti Kebangsaan Malaysia
USM	Universiti Sains Malaysia
YDSM	Yayasan Di Raja Sultan Mizan

SENARAI LAMPIRAN

A. RESPONDEN

- A.1. Responden Yang Mempunyai Pertalian Sejarah dan Kepakaran Dalam Pertukangan Tembaga di Terengganu
- A.2. Responden Tokoh Dalam Pelbagai Bidang Kraf, Agama dan Penggiat Seni Kraf
- A.3. Responden Daripada Agensi Peneraju Kraf Negara
- A.4. Responden Daripada Agensi Yang Berkait Dengan Seni Warisan dan Budaya Tempatan

B. GAMBAR-GAMBAR DI LAPANGAN DARI TAHUN 2015 SEHINGGA 2018

- B.1. Observasi Objek Utama di Unit Konservasi Muzium Terengganu dan Sesi Temubual Bersama Responden Utama Encik Mohd Yusof Abdullah dan Encik Ariffin Muda Disertai Encik Abu Bakar Sabran (2015)
- B.2. Pengkaji Bersama Responden Encik Daud Bin Mohamad di Lapangan Kampung Tanjung Paya Kuala Terengganu (2016)
- B.3. Kajiselidik di Lapangan Kampong Losong Bersama Responden Encik Omar@Harun Bin Mohamad (2015)
- B.4. Pengkaji di Lapangan Kg. Ladang. Kuala Terengganu Bersama Responden Encik Wan Mahadi Wan Ismail (2015)
- B.5. Pengkaji di Lapangan Masjid Abidin Juga di kenaliMasjid Putih KualaTerengganu (2016) Menjejaki Sejarah Penggunaan Bekas Bara Besar Terengganu Sekitar Tahun 1940 Hingga 1979
- B.6. Pengkaji di Lapangan Muzium Negara, Kuala Lumpur (2016)

C. RISALAH DAN DOKUMEN

- C.1. Gambar Serta Risalah Dari Responden Utama Encik Daud Bin Mohamad Yang Diserahkan Kepada Pengkaji Pada Tahun 2006 di Lapangan
- C.2. Risalah Promosi Kesedaran Kewujudan Bekas Bara Besar Terengganu dan Artifak Warisan Negara
- C.3. Gambar Komposisi dan Lukisan Teknikal Bekas Bara Besar Terengganu
- C.4. Dokumen Projek Replika Bekas Bara Besar Terengganu Yang Melibatkan Responden Tukang Mahir Tembaga dan Agensi Peneraju Industri Kraf Negara

BAB 1

PENDAHULUAN

Penciptaan karya-karya kraf oleh tukang mahir kraf zaman lampau telah diabadikan secara kreatif dengan menggarap unsur-unsur persekitaran untuk menyerikan hasil pertukangan mereka. Kepekaan yang tinggi pengkarya terhadap peranan untuk memenuhi keperluan masyarakat pula telah mencorakkan kepelbagaiian barang hasilan kraf melalui aktiviti harian dalam berbagai bidang dan bahan. Penghasilan barang yang berdasarkan keperluan semata telah bertukar kepada karya seni yang membawa bersama peranan kegunaan khusus yang ditambah dengan nilai estetika. Penggunaan kelengkapan daripada barang tembaga sering berkait rapat dengan adat resam dan istiadat serta upacara dalam tradisi orang Melayu dahulu hingga ke hari ini.

Fenomena di atas diperjelaskan melalui kenyataan di dalam Kilauan Tembaga (2008) bahawa kelestarian penggunaan barang kraf tembaga sebagai alat penyeri dan pelengkap adat adalah bersandarkan pepatah Melayu 'Biar Mati Anak, Jangan Mati Adat' yang telah menyerap dalam budaya masyarakat Melayu. Kepatuhan pada adat yang ditatang selama ini memperlihatkan penggunaan beberapa hasilan kerja tangan yang turut serta dibawanya dalam merentas masa zaman berzaman (Kilauan Tembaga, 2008, Kraftangan Malaysia, ms.45).

Usaha yang dilakukan secara sedar atau secara tidak sengaja inilah yang membantu wujudnya kepelbagaian, keunikan dan nilai-nilai estetika pada karya kraf dahulu sehingga kini. Kebergantungan pengkarya pada sumber alam amat jelas bukan hanya pada motif dalam pengolahan idea tetapi juga pada nama barang kraf yang dihasilkan seperti produk labu daripada tanah liat yang berbentuk seperti buah labu dan digunakan bagi mengisi air minuman. Produk perhiasan logam perak yang dinamakan gelang kangkung pula diberi nama sedemikian kerana memiliki motif bunga kangkung sebagai asas pada rekabentuknya dan beberapa elemen alam sekitar samada flora atau fauna digunakan secara meluas dalam pengkaryaan kerana ianya sinonim dengan kehidupan masyarakat dimana pengkarya berada. Bukan sekadar nama dan corak yang dipilih memberi identiti malah membawa nilai falsafah dan pengertian tersendiri sebagai manifesto pengkarya kepada pengguna barang tersebut. Pemilihan motif biasanya dibuat berdasarkan hubungan rapat di antara pengkarya barang kraf dengan alam sekitar. Mereka berinteraksi dengan alam sekitar sebagai memenuhi keperluan asas mereka dalam kehidupan untuk makanan, perubatan, budaya dan adat, seni, pakaian, pendidikan, pertanian, barang dagangan dan juga kepercayaan.

1.2 Latar Belakang Kajian

Dalam kajian ini tumpuan diberikan kepada signifikasi yang terdapat pada kewujudan Bekas Bara Besar Terengganu. Aspek sejarah dengan keunikan rupa bentuk dan corak yang dipaparkan menjadi keutamaan dalam penyelidikan ini secara mendalam. Sebagaimana maklum, kraf tembaga merupakan salah satu bidang kraftangan warisan di dalam negara yang mempunyai sejarahnya yang tersendiri. Sebagaimana kraf tenun songket yang mempunyai produk lagendanya seperti kain limar dan cindai, kraf tembaga juga mempunyai produk warisan yang masih boleh di banggakan sehingga kini seperti tepak sireh, pahar, buyung, timba telaga, periuk, kebak laksa, bekas perasapan dan berbagai bentuk acuan kuih. Berbeza dengan barang kraf warisan lain yang berasaskan kayu, seramik dan tekstil, keistimewaan barang kraf

berasaskan tembaga ialah sifatnya yang utuh dari segi ketahanan membolehkan ia mengekalkan corak dan bentuknya untuk di warisi dari satu generasi ke satu generasi.

Pengkaryaan produk kraf tembaga pada awalan dikatakan bertujuan memenuhi keperluan untuk kegunaan harian semata-mata. Catatan berkaitan seni tembaga di kalangan pengkarya Melayu silam ada menyebut bahawa karya kraf barang tembaga wujud untuk mengisi pelbagai tuntutan dan keperluan orang Melayu sahaja. Kewujudannya boleh sahaja diperkatakan sebagai mengisi keperluan manusia terhadap peralatan yang dapat membantu memudahkan urusan kehidupan seperti mana contohnya kewujudan kacip dan cembul pada tepak sirih kerana menjadi adat kebiasaan kaum Melayu lampau yang mengamalkan pemakanan daun sireh berserta gambir dan kapur bilamana membuat kunjungan ke rumah seseorang sebelum memulakan sebarang perbualan atau perbincangan. Ini bermakna hampir kesemua

rumah pastinya memiliki set tepak sireh bagi tujuan tersebut. Walaubagaimanapun reka bentuk, corak hiasan dan bahan pembuatannya berbeza bergantung kepada status dan kemampuan pemiliknya.

Dalam aspek penyediaan makanan, peralatan tembaga banyak dihasilkan bagi kegunaan seperti membuat acuan kuih-muih tradisional sehingga kini. Antaranya seperti acuan kuih menganang kacang, kebak laksa, bahulu, akok, rokok Arab, alatan sudu, senduk, kuali, periok dan lain-lain lagi. Dalam aspek adat dan resam orang Melayu yang mengaitkan istiadat berkhatan, perkahwinan, menyambut kelahiran dan kematian pula menjelaskan beberapa barang tembaga yang sering digunakan dalam istiadat berkaitan seperti pahar tembaga, perenjis mawar, batil tembaga dan bekas perasapan. Pengalaman ketika sama-sama terlibat dalam aktiviti pertukangan

menyaksikan bahawa penghasilan barang tembaga oleh pengkarya tempatan sebelum 1980an kebanyakannya reka bentuk yang dihasilkan hanya memberi penekanan pada rupa bentuk asas yang disesuaikan dengan kegunaannya sahaja. Dari segi reka corak, barang tembaga negeri Terengganu tidak banyak menggunakan ukiran. Biasanya tembaga dihias dikeliling tepinya dengan biku-biku sahaja. Tiada hiasan lain yang ditambah pada permukaan barang.

Dokumentasi berkait dengan seni kraf tembaga di Semenanjung Malaysia kebanyakannya lebih tertumpu pada rupa bentuk tembaga tradisi yang polos rekaannya yang dikatakan hanya mementingkan unsur kegunaan semata dan dihasilkan oleh tukang-tukang di luar istana.

Siti Zainon Ismail (1986) menyatakan bahawa pencipta asalnya tidak pernah memikirkan “*abstract aesthetic*,” malah “*these common objects first began as duty, hand-stained articles*”. Keadaan ini biasanya terjadi dalam kelompok masyarakat luar istana (ms. 18).

Ini di sokong oleh Syed Ahmad Jamal (1992) yang menyebut bahawa periuk-periuk tembaga besar dan kecil, bertelinga dan tidak bertelinga, yang dihasilkan di Terengganu mempunyai bentuk yang seimbang antara semua bahagian dengan hanya sedikit hiasan bentuk. Pahar, tabak, ketur, dan timba masjid juga mempunyai kadarimbangan yang elok, teguh serta licin dengan sedikit ukiran di tepi nya (ms. 83).

Perkembangan hidup dan sistem bermasyarakat di kalangan orang-orang Melayu terdahulu telah menjadikan kehidupan masyarakat setempat menjadi kelompok-kelompok yang tertentu. Sejarah silam menyaksikan kemasukan pengaruh kerajaan fahaman Hindu telah menjadi punca kepada sistem masyarakat yang berbeza taraf dan kedudukan. Kelompok rakyat di istana dipisahkan dengan kelompok rakyat biasa yang tinggal di luar istana atas dasar darjat dan keturunan yang di warisi sehinggalah berlakunya perubahan pengaruh fahaman Buddha dan Islam. Namun begitu masih ada sistem budaya yang terus kekal melangkaui era dan fahaman lain yang dilandasi seperti sistem beraja itu sendiri.

Mengikut tradisinya di dapati masyarakat Melayu terbahagi kepada dua lapisan utama iaitu golongan bangsawan (istana) yang mempunyai ciri-ciri masyarakat kompleks dan orang-orang biasa (rakyat diluar istana) dengan ciri-ciri masyarakat simple. Kedua-dua golongan ini digambarkan juga mempunyai pandangan dan cara serta taraf hidup yang berbeza. Golongan bangsawan terdiri daripada pemerintah (sultan) dan para pembesar negeri (menteri, hulubalang, panglima dan lain-lain) yang tinggal didalam dan persekitaran kawasan istana manakala orang-orang biasa adalah rakyat yang hidup bermasyarakat di luar kawasan istana dan tinggal di kampong-kampung, dusun, hutan, persisiran pantai dan sungai. Kedudukan yang berbeza ini juga menyebabkan taraf perkembangan fikiran, gaya hidup, aturan dan adat istiadat

serta resam mereka berbeza diantara satu golongan dengan golongan yang lain.

(Siti Zainon Ismail, 1986, ms. 16)

Selain daripada taraf pemikiran yang berbeza di antara petukang golongan bangsawan dengan petukang di luar istana, kemasukan barang tembaga dari luar juga telah menyumbang kepada kepelbagaiannya reka corak barang tembaga tempatan. Secara tidak langsung ia telah mempengaruhi reka bentuk dan tata hias permukaan barang tembaga yang dihasilkan oleh pengkarya tempatan ketika itu. Seperti mana konsep penciptaan dan penghasilan barang oleh pengkarya bagi memenuhi keperluan pengguna setempat di seluruh dunia, perbezaan yang amat ketara adalah aspek reka bentuk dan ragam hias yang menonjolkan pengaruh setempat namun mempunyai fungsi dan kegunaan yang sama. Pengaruh luar dalam reka bentuk barang tembaga

yang terdapat di tanah Melayu dilihat wujud bersama dengan penghijrahan petukang yang masih diwarnai oleh budaya asal dimana ia bermula.

Fenomena di atas dapat dilihat melalui Syed Ahmad Jamal (1992), yang menyatakan bahawa cerek tembaga Terengganu yang dihasilkan oleh petukang persisir pantai timur contohnya mempunyai kesamaan rupa dan kegunaan dengan cerek tembaga Negeri Sembilan di mana ianya mempunyai ciri-ciri yang sama seperti badan, tapak, tangkai dan muncung tetapi dibezakan oleh reka bentuk dan keragaman hiasan pada permukaan yang terdapat pada cerek tersebut yang dipercayai hasil pengkarya dari Sumatera (ms. 81)

Perbezaan itu nyata apabila kedua buah negeri tersebut di diamini oleh masyarakat yang kebanyakannya di huni oleh penghijrah dari negara yang berbeza dengan budaya yang berlainan juga.

Menurut Mohd Johari Ab Hamid (2013), bukan sahaja di Malaysia bahkan di seluruh dunia, proses penciptaan adalah satu proses pengajaran dan pembelajaran yang berlaku sepanjang masa. Samada di sedari atau tidak, setiap individu masyarakat akan mengalami proses tersebut. Proses pengajaran dan pembelajaran ini akan terjadi secara formal atau tidak formal. Pengkaryaan rekabentuk tidak formal biasanya lahir dari didikan di rumah dari generasi ke generasi dan di warisi secara turun temurun manakala pendidikan formal dalam pengkaryaan akan melibatkan peraturan yang sistematik, kurikulum, modul, tenaga pengajar yang berkelayakan dan sebagainya (ms. 218).

Kenyataan di atas dapat dilihat dalam sistem pendidikan tidak formal yang diterima oleh tukang mahir lampau di Kampung Ladang di mana pembelajaran berlaku tanpa di sedari kemudian diwariskan pula kepada generasi seterusnya tanpa pembangunan kurikulum yang khusus.

Dari sini juga dipercayai tahap penguasaan kemahiran seseorang pengkarya akan berbeza mengikut sesuatu karya seni rupa itu dihasilkan. Perbezaan mereka menggarap ilham dalam penjelmaan ide bersumberkan persekitaran setempat diselit pula adat budaya yang di bawa dari tanah asal pengkarya. Ia memberi kepelbagaiannya citarasa dalam penyatuan idea dan teknologi penghasilannya. Perbezaan ini merupakan aset atau kelebihan kepada pengkarya. Hasilan kraf yang pelbagai memenuhi keperluan masyarakat setempat hasil penggabungan nilai dan kemahiran yang berlaku di mana-mana pusat perkembangan sosio-ekonomi.

1.3 Permasalahan Kajian

Barangan kraf warisan merupakan cetusan rasa pengkarya lampau yang penuh keunikan. Samada ianya diwujudkan menggunakan bahan dari hasilan rimba lalu membentuk ukiran kayu atau hasil bumi seperti butiran logam besi yang dilebur lalu ditempa menjadi mata keris, semua merupakan kasil kerja tangan yang sukar ditandingi kehalusannya.

Bekas Bara Besar Terengganu yang dihasilkan hampir 80 tahun lalu merupakan salah satu seni kraf warisan yang memiliki keunikan tersendiri dengan kisah pewujudannya yang penuh rahsia. Bekas bara Besar Terengganu menjadi objek utama penyelidikan kerana keunikan binaan rupa bentuk dan pengwujudannya dikatakan menjadi lambang kegemilangan pertukangan kraf tembaga di negeri Terengganu.

Isu populariti yang sangat kurang diketahui umum berbanding barangan warisan berasaskan logam lain seperti tepak sireh junjung, periuk tembaga dan kaki lilin juga perlu diberi perhatian akan punca dan sebabnya. Ianya berkait juga dengan isu kemeruduman penggunaan serta penghayatan barangan tembaga dalam kehidupan harian masyarakat moden sekarang. Walaupun diketahui telah banyak kajian dibuat tentang karya kraf warisan dalam bidang ukiran kayu, tenunan songket dan kepelbagaiannya corak batik tetapi belum ada kajian yang mengkhusus kepada karya tempatan berasaskan tembaga oleh pengkaji terdahulu. Kajian mengkhusus yang dimaksudkan di sini ialah penelitian rupa bentuk sesuatu objek kajian, signifikasi serta nilai dalam penciptaanannya.

1.4 Objektif Kajian

Kajian terhadap artifek warisan bersejarah ini adalah:

1. Untuk mengenalpasti kewujudan dan penggunaan Bekas Bara Besar Terengganu sebagai salah satu warisan kemahiran pertukangan tempatan di Negeri Terengganu.
2. Untuk menganalisis ciri-ciri ekstrinsik Bekas Bara Besar Terengganu yang merangkumi aspek asas seperti rekabentuk dan fungsi

1.5 Persoalan Kajian

Kajian ini menjurus kepada kewujudan Bekas Bara Besar Terengganu. Beberapa perkara penting yang menjadi persoalan adalah:

1. Apakah keunikan dan fungsi Bekas Bara Besar Terengganu sehingga menjadi lambang kegembiran pertukangan tembaga di Terengganu?
2. Mengapa Bekas Bara Besar Terengganu dihasilkan dan apakah signifikansi yang ada pada reka bentuk dan kewujudannya?
3. Bagaimanakah kewujudan Bekas Bara Besar Terengganu dapat memberi manfaat kepada perkembangan sosial dan nilai setempat?

1.6 Kaedah Kajian

Pengkaji telah menyorot sejarah penciptaan Bekas Bara Besar Terengganu dengan menghurai tentang identifikasi, lokasi dan evaluasi di masa lampau berkenaan objek yang dipilih.. Pendekatan ini dipilih bagi tujuan mengungkap peristiwa lalu yang mempengaruhi satu sama lain dalam pengkaryaan dan pembikinan objek kajian serta hasilan yang terbentuk serta membahaskan perkaitan masa lalu dengan masa yang akan datang secara sistematik dan menjadi bahan rujukan yang berwibawa.

Kewujudan Bekas Bara Besar Terengganu sebagai salah satu artifak penting dalam peradaban budaya kesenian Melayu mempunyai tempoh sejarah yang tersendiri. Jarak waktu yang berlaku terbahagi kepada tiga peringkat, iaitu:

Peringkat pertama ialah sejarah bagaimana tercetusnya ilham pengkaryaan Bekas Bara Besar, peringkat kedua ialah sejarah dimana dan bagaimana penghasilan objek tunggal tersebut dilaksanakan dan seterusnya peringkat ketiga sejarah kepenggunaan dan kegunaannya dalam tempoh waktu tertentu.

Fakta sejarah manusia dan peradaban budaya dalam period tertentu telah mempengaruhi kehidupan dan perilaku manusia. Pengkajian terhadap Bekas Bara Besar dapat merungkai serta mengaitkan fakta dan fenomena dalam waktu yang dikenalpasti semasa kajian dilakukan. Setiap penemuan telah disandarkan pada fakta yang tepat dari sumber yang dipercayai bagi mendapat penjelasan yang tepat dalam tempoh tersebut.

1.7 Kepentingan Kajian

Kajian ini dapat membantu meningkatkan kesedaran orang ramai tentang kewujudan Bekas Bara Besar Terengganu sebagai salah satu peninggalan seni warisan tembaga yang menggambarkan kehebatan dan ketamadunan masyarakat Melayu silam melalui seni pertukangan kraf di Malaysia. Dengan mengenali sejarah penciptaan dan mengetahui ciri-ciri Bekas Bara Besar Terengganu yang merangkumi aspek luaran yang tersurat dan aspek dalaman yang tersirat, adunan kemahiran tangan serta ketajaman minda perkarya Melayu zaman lampau ini boleh dijadikan motivasi kepada industri kraf tembaga masa kini.

Kajian ini juga merupakan salah satu langkah kecil dalam usaha melestarikan seni pertukangan kraf tembaga yang pernah mempunyai sejarah silamnya yang gemilang dan membanggakan kerajaan Negeri Terengganu dan Tanah Melayu secara amnya. Menurut Shephard (1983), produk kraf juga dilihat sebagai perlambangan identiti bangsa Melayu yang harus dipelihara. Kewajaran memberi sorotan secara mendalam tentang Bekas Bara Besar Terengganu selain barang warisan tembaga yang sudah sinonim dan diketahui ramai seperti tepak sireh dan cerek air adalah sangat perlu bagi memperkayakan bahan dokumentasi tembaga di negara kita serta memelihara penghasilan tembaga dari kepupusan. Tambahan pula artifak tunggal ini merupakan hasil seni rupa Melayu yang dianggap simbol kegemilangan pertukangan tembaga Terengganu dan dikatakan di hasilkan oleh para tukang yang mendapat naungan pihak istana.

Bilamana mengungkap seni kraf pembuatan tembaga tradisi, pasti wujud nilai estetik yang menyaluti dan menghiasi penghasilannya. Bekas perasapan gergasi ini bukan sahaja memiliki keunikan bentuk dan teknik yang ditonjolkan, malah ciri-ciri estetikanya juga menjelaskan epistemologi dan ontologi dalam pemikiran orang Melayu yang dizahirkan melalui simbol dan motif. Kesan daripada penciptaan bekas perasapan tembaga ini telah memberikan satu ruang untuk menterjemahkan rupa Bekas Bara Besar Terengganu kepada teks secara deskriptif. Dengan ini prinsip-prinsip falsafah yang menjadi dasar kepada penciptaan kesenian tradisi Melayu dalam bidang kraf tembaga akan dapat dikaji dengan lebih instrinsik dan bukan lagi secara ekstrinsik.

Batasan kajian ini terbahagi kepada beberapa skop yang berkaitan iaitu:

1.8.1 Batasan Subjek

Ia terbatas kepada subjek utama iaitu Bekas Bara Besar Terengganu dan barang kraf logam tembaga warisan lain yang berkaitan bagi memperolehi data secara empirikal. Disini data diperolehi secara terkawal dan sistematik bagi membuat perbandingan dan bukti sesuatu kesan sejarah dan ciri yang signifikan samada dalam bentuk data luaran atau dalaman. Perolehan data melalui pemerhatian ini akan menggerakkan kajian seterusnya dengan batasan kajian tertentu.

1.8.2 Batasan Responden

Seramai 27 responden telah dipilih bagi mendapatkan maklumat berkaitan Bekas Bara Besar Terengganu. Sembilan responden adalah yang berkepakaran tinggi dalam pertukangan tembaga, enam responden adalah tokoh kraf dari bidang bukan tembaga, lapan responden dari agensi peneraju kraf negara dan empat responden adalah dari agensi yang berkait dengan seni warisan dan budaya tempatan.

Sembilan orang tukang mahir yang berpengalaman dalam pembuatan tembaga merupakan responden yang penting dalam memberi input yang luas dan tepat bagi sesuatu isu yang diutarakan. Mereka adalah Encik Abd Rahim Chempelus, Encik

Abdul Aziz Musa, Encik Mohd Rafi Abdullah @ Abd Rashid, Encik Saifuldin Muda, Encik Zamri Mat Ali, Encik Daud Mohamad, Encik Salleh Mohamad, Encik Wan

Mahadi Wan Ismail, Encik Omar @ Harun Mohamad. Seramai enam responden dari luar bidang kraf tembaga juga dipilih atas ketokohan yang diiktiraf dan pengalaman yang luas serta mendalam dalam aspek sejarah dan penciptaan karya kraftangan dalam bidang masing-masing. Mereka adalah Encik Norhaiza Nordin (Seni kraf Ukiran Kayu), Encik Wan Mustafa Wan Su (Ukiran Kayu), Encik Zakaria Ismail

(Pembuat Blok Tembaga), Hajjah Zainab@ Ngah Mamat (Tenunan Songket), Encik Akhori Razali (Pentadbir Hal Ehwal agama Islam) dan Encik Fadil Sulaiman (Penulis Khat Negara). Seramai lapan responden utama dari agensi peneraju kraf negara yang terdiri daripada Encik Ibrahim Ismail (Ketua Pengarah Kraftangan Malaysia), Dato' Zubair Md Zain (Pengarah Kanan Kajian dan Pembangunan Produk Kraf), Encik Sahaimi Manaf (Pengarah Kanan Pembangunan Industri Kraf), Encik Zainal Abidin

Che Pa (Pengarah Kanan Institut Kraf Negara), Puan Ainu Syam Ramli (Pengarah Seksyen Komuniti Kraf), Datin Ruslah Khalid (Pengarah Seksyen Pemuliharaan Kraf), Encik Kamaruzaman Haji Idris (Pengarah Kraftangan Negeri Terengganu) dan Dato'Abdullah Haji Abdul Rahman (Mantan Ketua Pengarah Kraftangan Malaysia, 2007 - 2009). Manakala empat responden dari agensi yang berkaitan dengan sejarah dan warisan negara iaitu Encik Mohd Arifin Muda (Pegawai Pendaftar Muzium Terengganu), Tuan Haji Mohd Yusof Abdullah (Pengarah Muzium Terengganu), Encik Nor Azmi Ismail (Pengarah Muzium Negara, Malaysia) dan Encik Mohd Azrul Ismail (Pegawai eksekutif Yayasan Diraja Sultan Mizan).

1.8.3 Batasan Masa

Galur masa utama pencarian data dan maklumat berkaitan Bekas Bara Besar Terengganu ini adalah diantara tahun 1940 hingga 1979, jarak masa selama hampir 40 tahun ini adalah tempoh diantara waktu dimana objek kajian disempurnakan pembuatannya dengan waktu dimana ianya diserahkan kepada pihak Lembaga Muzium Negeri Terengganu ketika itu. Namun begitu kerja-kerja pengumpulan data dan maklumat yang signifikan sebelum pengwujudan Bekas Bara pada 1940-an juga dilakukan bertepatan dengan kaedah dan disiplin penyelidikan dengan pendekatan historikal yang dijalankan.

1.8.4 Batasan Lokasi

Lokasi kajian utama berfokus di Kompleks Muzium Negeri Terengganu, Bukit Losong sebagai lapangan utama dimana objek kajian ditempatkan. Lokasi seterusnya adalah di sekitar Kampung Tanjung, Kampung Ladang dan Bandar Kuala Terengganu dimana objek dipercayai dihasilkan dan ditempatkan di Masjid Abidin sehingga 1979. Lokasi seterusnya di Kampung Bukit Datu dan Kampung Raja Daerah Besut, Terengganu bagi mengutip data dan maklumat tambahan dari responden sampingan. Terdapat juga lokasi di luar negeri Terengganu bagi mendapatkan maklumat secara lisan, bahan rujukan berbentuk risalah, pamphlet, brosur, poster, artikel dan penulisan seperti Perbadanan Kraftangan Malaysia, Muzium Negara dan Jabatan Warisan Negara. Pengumpulan bahan deskripsi dari jurnal, keratan akhbar, risalah simposium, pembentangan seminar dan konvensyen serta bual bicara kraf dan seni juga dilakukan bagi mendapatkan maklumat berkaitan.

